

ՀՐԱՉՅԱ ՍԱՐԻԲԵԿՅԱՆ |

ԳՈԼՉԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԽԱՅԵԼԻՆԵՐՈՎ

(Ներառյալ մեկնություններ և խրատներ)

[վիպակ]

*«Այժմ տեսնում եմք ինչպես փայլատ
հայելու միջով, գուլակելու նման,
իսկ այն ժամանակ դեմ առ դեմ,
այժմ մասամբ եմ ճանաչում, իսկ
այն ժամանակ կճանաչեմ, ինչպես
որ ես եմ ճանաչված»:*

Պողոս Առաքյալ

Թուղթ առ Կորնթացիս, 13:12

*«Քո հոր կնոջ մերկությունը չբանաս,
նա քո հոր մերկությունն է»:*

Ղևտացոց 18:8

Այդ օրը մեր բնակարանի պատուհանից դուրս էի նայում: Հայրս, ճոճաթոռին
նստած, հաստափոր մի գիրք էր ընթերցում: Օգոստոս ամսի շոգ կեսօր էր,
օդը՝ անշարժ: Հորս ձեռքի գիրքը ձանձրալի էր թվում: Փողոցում անցուդարձ
չկար: Արևն ուղղահայաց դիրք էր ընդունել: Փողոցի մեջտեղում՝ արևի տակ,
մի շուն էր պառկել՝ երևի տապից թուլացել, ստվերի չէր հասել: Արևից
շլացուցիչ լույս էր արծակվում, փողոցն սպիտակ էր և մոտ էր
անդրադարձնող մակերևույթ լինելուն: Նայում, բայց ջանք չի գործադրում
մտածելու, որ այն, ինչ տեսնում եմ, շոշոփելի իրականություն է, և դրանից
էր գուցե, որ աշխարհը տեսլական էի տեսնում: Ծաղկավաճառը թաքնվել էր
հովանոցի՝ գետնից արդեն բարձրացած ստվերում: Քամի չկար, բայց փողոցի
անշարժ պատկերում ծաղիկները տատանվում էին, ասես ուրիշ տեղ էին:
Ժամանակը հորս ճոճաթոռի ու պատի ժամացույցի ճոճանակի տատանման
միջակայքն ընկել, տարուբերվում – դուրս չէր գալիս:
Հայրս լռակյաց անձնավորություն էր. միշտ դուրս էր ուրիշների գրույցներից,
որևէ խոսակցություն չէր կարող այն զարգացումն ունենալ, որ նա
միջամտեր. հայրս անդրդվելի էր: Միգուցե ներքուստ մասնակցում էր բոլոր
գրույցներին: Համենայն դեպս ունկնդրում էր. եթե հայացքում խուճապ էր
նկատվում, մտքերի մեջ էր ուրեմն, հետո հայացքը խաղաղվում էր, մտքերը
դադարում էին տանջել նրան, մի պահ թվում էր՝ ինչ-որ բան է ուզում ասել,
բայց այդպես լուռ էլ մնում էր, ասես հաջորդ պահին հասկացել էր, որ
բացարձակապես անիմաստ է խոսել:
Երեքով էինք ապրում՝ ես, հայրս, նրա երկրորդ կինը՝ Թինան: Ամբողջ օրը

հայրս ընթերցում էր, իսկ Թինան, գլուխը նորահարսի պես կախ, կամ բնակարանն էր կարգի բերում, կամ խոհանոցում ափսեներն էր չխկչխկացնում: Ասես միակ ընդհանուրը, որ միավորել էր նրանց ամուսնությամբ, լռելն էր: Ինձ թվում է, որ հայրս ու Թինան այդպես էլ չհասցրեցին ծանոթանալ:

Այդ օրը հորս դեմքին տագնապի ակնհայտ արտահայտություն կար: Հայելու մեջ իրեն թիկունքից էր տեսել: Մի պահ ընդամենը: Հաջորդ պահին տեսավ իր գունատ դեմքը, շարունակեց կանգնած մնալ հայելու դեմ, ասես չէր ուզում լքել իր արտապատկերը, վերցրեց ածելին ու սափրեց իր քառասուն տարվա մորուքը, սափրվելուց հետո մի ակնթարթում տեսավ, թե ինչպես քառասուն տարում փոխվեց իր դեմքը: Դեռ հայելու մեջ ես չճանաչեցի նրան: Հետո շրջվեց իմ կողմը, և ես հայելում տեսա, թե ինչպես, թիկունքով դեպի ինձ, նա մոտեցավ գրքերի պահարանին: Կիսատ թողած գիրք ուներ, բայց վերցրեց նորը, հարմարվեց ճոճաթռնին ու սկսեց կարդալ:

Մարդու մահից առաջ կա մի ակնթարթ, երբ հայելին նրան թիկունքից է ցույց տալիս, ոչ թե դիմացից, ինչպես սովորաբար ցույց են տալիս հայելիները:

Շրջվեցի ու տեսա, որ հորս ճոճաթռնը կանգ է առել. ժամանակն ասես դուրս չէր եկել ճոճաթռնի տատանման միջակայքից, ծուղակը փոքրացել-սեղմել էր այն իր մեջ: Հորս գլուխը կողք էր թեքվել, գիրքն ազատվել էր ձեռքերից, և սառած աչքերի միջով դուրս էր նայում հայացքից ներս բացված դատարկությունը: Այդ աչքերի հետևից նայող չկար այլևս: Արկղը, որին սևեռված էր նրա հայացքը, դուրս էր այդ հայացքից, անընդգրկելի: Երբեք այդ արկղը չէին բացել իմ ներկայությամբ: Մանկությանս տարիներին ինձ թվում էր՝ նրա մեջ ձայներ են փակված, որոնք լսվում են միայն գիշերները: Նրա պարունակությունն ավելի խորհրդավոր դարձավ, երբ այն տեսա մահացած հորս հայացքի տակ: Հիմա, երբ հիշում եմ այդ հայացքը, ինձ թվում է՝ այն պարզապես անշարժ դրված է արկղի մակերևույթին: Այդ հայացքի դեմ արկղը խիտ զանգված էր, արտաքնություն միայն: Ես մտածեցի. կարո՞ղ է այն բացեմ՝ խորք չունենա, ու կափարիչի տակ փորվածք չունեցող հարթ մակերես լինի:

Ինձ թվաց՝ մահը բաց պատուհանով է ներխուժել մեր բնակարան, որ շոգն է օգնել նրան մագլցել շենքի մեր հարկը: Սպիտակ մեխակներ վաճառողը դավադրաբար չի ձայնել ինձ, թե հայրս մահանալու է, շունը տոթից վրա

հասած ծուլությունից չի հաչել փողոցից մեր տուն մտնող մահվան վրա: Մահն անցել է փողոցի ամայության, հեղձուկ օդի ու հալվող ասֆալտից բարձրացող գոլորշու միջով:

Մահն այդ պահին իմ շուրջ ժխտելու համար ինձ ինչ-որ մեկի ներկայությունն էր անհրաժեշտ: Թիևան բաղնիքում լողանում էր: “Յայրս մահացել է, Թիևան մերկ է, հայրս մահացել է, Թիևան մերկ է, Թիևան մերկ է”: Շնչառությունս ընդհատվում էր. հորս մահը կարող էր արդարացնել բաղնիք մտնելս, բայց այդ պահին հորիցս երկյուղում էի ավելի քան երբևէ: Ինձ թվում էր, որ նա պարզապես մահից թմրել է: Լոգասենյակի մտապատկերում տեսա Թիևայի մերկ մարմինը, և մահն ինձ անծանոթ էր նրա մերկության պես: Մորս մահը չեմ հիշում: Չգիտեմ՝ երբ է մահացել, չգիտեմ նրա անունը. խուսափում եմ իմանալ այն, չեմ հիշում նրա դեմքը. մայրս իմ հիշողություն է մտել մի լուսանկարով՝

**հորս
հարսանեկան
տոնազգեստով,
հարսնաքողով դեմքը ծածկած**

թևանցուկ

**արած,
ճերմակ**

Մայրս անհետացել է իմ հիշողությունից, մահացել առանց գոյություն ունենալու:

Փողոցահայաց պատուհանից թաղման թափորներ շատ էի տեսել, բայց մահն առաջին անգամ հորս մարմնով մոտեցավ ինձ:

Լոգասենյակի փակ դռան առջև կանգնել, Թիևայի դուրս գալուն էի սպասում: Այլևս անկարող էի վերադառնալ հյուրասենյակ, որտեղ մահը գտել էր հորս: Անշարժացել, չէի համարձակվում բացել նաև լոգասենյակի դուռը: Թիևան չգիտեր, որ հայրս մահացել է: Մահը միշտ էլ անակնկալի է բերելու իր մասին ամեն վայրկյան չհիշողներին: Յայրս դեռ շարունակում էր իր գոյության վերջին րոպեները Թիևայի անտեղյակության մեջ: Թիևան երևի այդ պահին հորս չէր էլ հիշում, չէր մտածում նրա մասին, բայց անշուշտ ուներ հորս գոյության հետ կապված լարվածությունը: Լողանում էր գոլորշուց թմրած, փափկած մաշկով և գուցե իր մերկ մարմինը շփում էր այնպես, ինչպես ուրիշի ձեռքերը կանեին: Ուզում էի բացել բաղնիքի դուռը, դրանից էր, որ հպվել էի նրան, բայց չէի բացում: Չսպում էի ինձ ճչալ, գուցե այդ անելու համար Թիևայի ներկայությունն էր պետք՝ մահվան դեմ ճչալու համար ինչ-որ մեկի գոյության վրա հենվելը: Չգուժ էի՝ եթե ճչամ մինչև Թիևայի բաղնիքից դուրս

գալը, արտառոց ինչ-որ բան կարող էր պատահել. հայրս մահից կարող էր արթնանալ, և մահն արթուն տանելը տանջանք էր անշուշտ լինելու: Ես լուռ սպասում էի Թինայի լռության ու հորս վրա հասած լռության միջև: Հորս մահից հետո նրա լռելը, ինձ թվում է, իր մահվան մասին մեզ ոչինչ չասելու համար էր՝ մահը լռությամբ շրջանցելու փոքրիկ խորամանկություն: Մահը նրան իր լռության մեջ բռնեց: Անադմուկ ու խաղաղ, ինչպես երկնքում մտքով բռնված մտացածին թռչուն: Այդ լռությունը կռահված էր մահվան կողմից: Մահը հորս ներսում եկել-ծպտվել էր որպես նրա լռություն, ու մենք չէինք կռահել, ո՞նց չէինք կռահել, որ ինքն է:

Լոգասենյակի դուռը բացվեց: Թինան դուրս եկավ, խալաթի տակ մարմինը մերկ էր: Ուշադիր նայեցի նրան, հիմա հիշում եմ, որ նրա մաշկի ճերմակությունն ու թարմությունը այդ պահին առաջին անգամ եմ նկատել: Ոչինչ չասացի, չճչացի: Ուղղվեցի դեպի հյուրասենյակ, հետևեց ինձ: Ապշած, բայց լուռ դիմավորեց հորս մահը: Հիմա ինձ թվում է, որ նա այդ պահին լռություն պահելով է ճչացել:

Թինան բնակարանն էր կարգի բերում: Երիտասարդ կնոջ համար մահը հյուր էր. նրա ներկայությամբ անհարմար կարելի էր զգալ բնակարանի անկարգությունից: Հայելիները ծածկեց սպիտակ սավաններով, ասես նպատակով, որ մահը հայելու մեջ չերևա, հանկարծ ու հայելու ծուղակը չընկնի:

Եթե հարսնացուին առաջին անգամ դեմքը քողով ծածկած տեսնեք, հայացքից բաց չթողնեք նրան, մինչև չտեսնեք հարսնաքողի թաքցրածը: Եթե չհաջողվեց, և հարսնացուի դեմքը չհասցրեցիք ճանաչել, զգուշացեք մահվան առիթով քողարկված հայելիներից. նրանք թաքցնում են այդ դեմքը:

Երեկոյան հորս մարմինը դազաղում էր արդեն: Հիշում եմ, որ նրան այդպես տեսնելուց նեղսրտեցի: Իմ հայացքին առաջին անգամ ինչ-որ բան էր պարտադրվում:

Ուզում էի խնդրել, որ հորս մարմինը հանեն այդ ճնշող արկղից, բայց անկասկած Թինան վստահ էր, որ այնտեղ է նրա տեղը: Թինայի լուռ համոզմունքն ինձ այդպես էլ թույլ չտվեց այդպիսի առաջարկ անելու համարձակության դիմել:

Թինասն ընթրիքի սեղանն էր պատրաստել: Հաջորդ օրը եկող-գնացողներ էին լինելու. քաղցած կարող էի մնալ: Ինձ համար էր մտահոգված: Հայրս մահացել, Թինասն բնակարանն էր կարգի բերում, հայրս մահացել, հորս մահվան հաշվին իմ մասին էր հոգում: Բնակարանը կարգի էր բերում նույնքան խաղաղ ու անվրդով, որքան և ընթրիք էր պատրաստում: Հիմա ինձ թվում է՝ նրա հոգատարությունն ինձ չէր ուղղված, այնպես, ինչպես հոգեվիճակը հորս մահվանը չէր վերաբերում: Այդ օրը անկողին մտա քաղցած: Ինձ մի տեսակ թվում էր՝ հորս բաժին ճաշն եմ ուտելու: Հիշեցի, որ առավոտյան հայրս հասցրեց նախաճաշել: Նախաճաշ մահից առաջ:

Աչքերս բաց պառկած էի անկողնում: Հայացքս բռնվել էր առաստաղի մի կետով: Հյուրասենյակի լույսը վառ էր. հայրս այնտեղ էր: Չգացի, որ հյուրասենյակի գոյությունն իմ նյարդերով է պայմանավորված: Ննջասենյակի իմ անկողնուց հյուրասենյակի մի մասն էր երևում միայն, հորս չէի տեսնում: Գիշերները, երբ նա ընթերցում էր, էլեկտրական լամպի լույսը վառ էր թողնում մինչև առավոտ: Այդ պահին էլ էր հայրս այնտեղ, լույսը վառ էր, և ինձ թվաց, որ հորս ընթերցելու սովորությունը մահից գորեղ է: Գիտեի, որ նա մահացել է, բայց զարմանալիորեն գիտեի նաև, որ մահացած հայրս գիրք է կարդում:

Մահը ես ընկալում էի որպես հիվանդություն՝ մարմնին վրա հասած թուլություն: Հաջորդ օրը հորս հիվանդատեն էին գալու: Մտածում էի՝ երբ հորս ճանաչող վերջին մարդն իմանա նրա մահվան մասին, հայրս կդադարի ապրել: Ուրիշների հիշողության մեջ կմնա մեն մի հայացքով, մի ժպիտով, ինչ-որ մի տեղ, գիրք կարդալիս՝ որպես հատուկենտ լուսանկարներ, սակայն մշտապես լուռ. իսկ անցյալում բոլորն են համբանում: Ես խուսափում էի հիշել հորս արտաբերած հատուկենտ բառերից կամ նախադասություններից որևէ մեկը. թվում էր՝ կենդանություն կարող են տալ նրան: Հորս կյանքն այլևս ուրիշներին մնացած անցյալի փակ տարածք էր, և նա անկարող էր դուրս գալ այդ տարածքից: Նրա անցյալը բաժանվել էր իրենից և այնտեղ էր, որտեղ հայրս երբևէ եղել էր՝ հայելու հիշողության նման: Հիշեցի, որ կեսօրին կանգնած եմ եղել հյուրասենյակի պատուհանի առջև: Գիտակցեցի, որ այդ պահին անկողնում պառկած եմ և հյուրասենյակի պատուհանի առջև արդեն չկամ՝ անհետացել եմ. անընդհատ անհետանում եմ և շարունակելու եմ անհետանալ մինչև այն պահը, երբ դատարկ կլինի նաև այն տեղը, որտեղ կանգնած կլինեմ. մարդիկ տխուր դեմքով շրջան կկազմեն իմ սենյակի մի փոքրիկ, դատարկ տարածության շուրջ:

Հաջորդ օրը մեր բնակարանում անցուդարձ էր լինելու: Կոպերս փակվում էին, քնեցի՝ հոգնած շշուկների այն աղմուկից, որ առավոտյան լինելու էր մեր բնակարանում:

Հայրս դագաղում անհանգիստ շարժումներ էր անում, նեղվում, թեքվում աջ ու ձախ, դուրս գալու հուսահատ փորձ էր անում: Մոտեցա. դեմքին անկենդան դեղնություն էր իջել, քրտինքի մեջ կորած էր: Մի բաժակ սառը ջուր տվեցի, անհագորեն խմեց: Թինան բաղնիքում էր: Բացեցի լոգասենյակի դուռը: Մերկ էր: Անսովոր մեծ, ուռած պտուկներ ուներ՝ համարյա կրծքի մեծության: Ժպտում էր. ատամները սև էին և հեռացած: Կանչեց: Հագուստով ցնցուղի տակ մտա:

Արթնացա, վերմակս քրտինքից թրջվել էր: Մութ էր՝ երևի դեռ կեսգիշեր: Հյուրասենյակի լույսը հանգցրած չէր: Ինձ թվաց՝ հայրս հյուրասենյակի կես տարածքում քայլում է այնպես, որ չերևա: Հայացքս փախցրեցի. թվաց՝ ծիկրակում է: Աչքերս փակեցի, գլուխս թաքցրեցի վերմակի տակ: Հայրս կուգեկուզ ներս մտավ, արագորեն թաքնվեց մահճակալիս դիմաց այնպես, որ չնկատվի: Մահճակալիս հակառակ՝ գլխավերևի կողմից, ոտքից մինչև գլուխ տեսա իմ ննջող մարմինը. զգացի, որ մեկ վայրկյան է մնում՝ հաջորդ ակնթարթը, երբ կամ հայրս մահճակալիս դիմացից կբարձրացներ իր գլուխը, կամ ես կհասցնեի արթնանալ: Աչքերս բացվեցին, վեր թռա, նստեցի անկողնում, զգացի, որ ևս մեկ անգամ այդ անելու հնարավորություն չունեմ և երագում ինձ տեսել եմ անկողնուս մեջ քնած՝ ասես հայելու հակառակ կողմից:

Եթե երագում ձեզ տեսնեք քնած, հաստատապես սենյակում հայելի կա. ձեր երագը բռնվել է իրականության հայելային անդրադարձով:

Առավոտը բացվել էր: Քնից արթնանում էի ինձ լքած ուժերով. մարմնիս թուլություն էր իջել: Հյուրասենյակում մարդիկ էին խմբվել: Նրանցից ոչ մեկին չէի ճանաչում, բոլորն էլ անծանոթ էին. հիմա, երբ հիշում եմ, ինձ թվում է, որ մեկ օրով աշխարհ եկած մարդիկ նրանք էին: Անմիջապես հասկացա, որ իմ հայացքով պարտավոր եմ վկայել հորս մահը և ցանկություն ունեցա հրաժարվել այդ դերից, որովհետև չէի կարողանում հասկանալ՝ ինչ է մահը, թեև ինքնին տխուր մի բան կար նրանում, որ հայրս այլևս չէր կարող գիրք կարդալ: Բնակարանում մնալ չէի ուզում,

պարտադրված էի զգում ինձ: Ազատության իմ առաջին զգացողությունը
հորս մահվան օրով փախուստն էր հայրական տնից:

Անշտապ հագնվեցի, հյուրասենյակ չմտա, միջանցք տանող դռնով դուրս
եկա իմ ննջասենյակից, միջանցքի երկայնքով մարդիկ էին նստած. նրանց
հայացքները բացահայտեցին ինձ. իմ տարիքում էի ճանաչվել: Չբարևեցի,
զգացի, որ բարևով են բռնելու, համառորեն առաջ գնացի, անցա այդ
հայացքները, հայտնվեցի շքամուտքում: Դեռ լավ էր, որ թիկնային
չհանդիպեցի: Աստիճաններով իջա: Սներ հագած անձանոթներ էին
բարձրանում. գնում էին մահը տեսնելու, մտքովս անցավ, որ կես ժամ հետո
աստիճանների վրա հերթ էր գոյանալու, հերթ խախտողներ էին լինելու,
հերթի մեջ կռիվ էր ընկնելու:

Բակում մանուկներ էին խաղում: Դագաղի խուփը շքամուտքի դռան կողքին
էր. մահն առօրյա էր սպրդել: Սև, թավշյա պաստառի վրա աչքովս ընկավ
արծաթագույն մի խաչ: Շփոթվեցի. դագաղի խուփն առաջին անգամ էի
տեսնում, իսկ սև կտորի վրա խաչ նախորդ օրն էի տեսել: Հիշեցի թիկնայի
խաչով վզնոցը, հիշեցի երիտասարդ կնոջը, որին առաջին անգամ էի սև
հագուստով տեսնում, և կռահեցի, կռահեցի, որ թիկնային իր դեմքը ծածկել էր
սև քողով:

Իմ ուղեղում հարց զնգաց. կարո՞ղ է՝ բացակայությունս արդեն նկատվել է:
Իսկ եթե փախած լինի նաև թիկնա՞ն: Մարդկանց հանդիպումը մահվան հետ
հարկ է այդպես կազմակերպել. ընտանիքի անդամները հեռանում են տնից,
այցելուների համար դուռը թողնում են բաց. կարիք կա՞ր որոյոք՝ որևէ մեկը
դիմավորի նրանց, մեռյալին մենակ պետք է թողնել իր բնակարանի
դատարկության հետ:

Արդեն դուրս էի մեր բնակարանից, շքամուտքից, հեռու՝ բակից ու
թաղամասից: Քայլում էի քաղաքի փողոցներով, որտեղ մարդկային ամբոխը
շարժվում էր ինքն իր մեջ: Մահը մոռացության էր մատնված, մարդիկ իրենց
շարժումներով ժխտում էին այն, ժխտում էին տարածության նույն
հատվածում նույն շարժումի կրկնելիության հնարավորությամբ: Նրանց
շուրջը շարունակ մարդիկ էին մահանում, հեռուստատեսային լրատուն
վիճակագրական տվյալներով պարբերաբար հիշեցնում էր մահվան մասին,
իսկ նրանց թվում է՝ մահկանացուները մահացածներ են միայն. ու՞ր է
մահվան խուճապը...

Առաջին անգամ մտքովս անցավ քաղաքի կայարանում լինել: Որոշեցի անցնել քայլքով: Շենքերի անկյուններում վախով էի բռնվում՝ թինայի հետ առերեսման վախով: Թվում էր՝ նրա հայացքի ծուղակում եմ հայտնվելու: Հոգևած ոտքերս կայարան հասցրեցին ինձ: Տեսնում էի մարդկանց, որոնց չէի ճանաչում, բարձրախոսը հեռավոր և օտար քաղաքների անուններ էր տալիս, որոնցում չէի եղել, լսվում էր չվացուցակը հաղորդողի ձայնը, իսկ դեմքը մնում էր անհայտ. կայարանն ինձ համար հաղորդակցման դժվարություն էր փորձում ստեղծել: Հեռավոր առաստաղով սպասասրահի կենտրոնում ես էի՝ իմ շուրջ՝ ամբոխը, երկու մասի բաժանված, ինքն իր դեմ էր ուղղվում, թվում էր՝ մարդիկ անտեսանելի կապված են նյարդերիս հետ, գնացքի ամեն ազդանշանից տագնապում էի, լսողությունս բազմապատկում էր մարդկային ժխորը: Մթնեց, անցուդարձը փակվեց իր մեջ, ամբոխից մնաց մեկը, որն անընդհատ հայացքս էր փորձում որսալ. զգացի, որ նա իմ դեմ է: Սպասասրահի դատարկության մեջ բարձրախոսից լսվեց հաղորդավարուհու արձագանքող ձայնը, ինձ թվաց՝ նկատվել եմ նրա կողմից, և նա բարձրախոսով ինձ նկատողություն անելու պատրվակ է փնտրում: Արդեն իրադրության գերազանցությունը՝ բարձրախոսը, նրանն էր:

Գիշերեցի կայարանի սպասասրահում: Մարմինս հագիվ տեղավորեցի փայտե նստարանին. հոգևած էի այնքան, որ փակվող աչքերս անմիջապես կուլ տվեցին ինձ...

Մոտեցա տոմսարկղին: Նկատեցի, որ տոմսավաճառուհին թիևան է: Հենց նկատեցի, գլուխը բարձրացրեց, նայեց ինձ: Անհանգիստ էի, գնացքից ուշանում, բայց անշարժացել, չէի կարողանում դուրս գալ նրա հայացքի տիրույթից: Մոտեցավ ինձ, բռնեց թևքս, մի կողմ տարավ ու նայեց իմ աչքերից ներս: Բարձրախոսից լսվեց նրա ձայնը, որ զգուշացնում էր, թե տուն վերադառնալուն պես հայրս նախատելու է ինձ. ինքը մահացել, իսկ ես փախել եմ տնից: Թևս ցավում էր թինայի ձեռքի սեղմումից ...

Բացեցի աչքերս. հերթապահ մի ոստիկան թևքիցս բռնել, արթնացնել էր փորձում՝ հարցնելու համար՝ ինչ եմ անում կայարանում ուշ գիշերվա այդ ժամին: Ինձ համար էլ չէր որոշակի: Սպասում էի: Երևի: Ու՞մ. ես ոչ ոքի չէի դիմավորելու. ինձ համար միևնույնն էր՝ գնացքներն ուղևորներով, թե դատարկ կմտնեն կայարան, ես ոչ ոքի չէի ճանապարհում. ինձ համար միևնույն էր՝ գնացք կմեկնի՞ որևէ ուղղությամբ, թե՞ ոչ, ինձ համար անգամ

մինևույն էր՝ շարժվողը գնա՞ցքն է, թե՞ կայարանը: Զերթապահ ոստիկանին խաբեցի, թե բարեկամիս եմ դիմավորելու եկել: Անձս հաստատող փաստաթուղթ ուզեց: Մեկնեցի անձնագիրս, բացեց, համակվեցի ստախոսությանս մեջ բռնվելու վախով: Վերադարձրեց, մի պահ հավատացի, որ ինչ-որ մեկին դիմավորելու եմ: Ոստիկանն արդեն դուրս էր իմ տեսադաշտից, իսկ ինձ, հիշում եմ, այնպես էի պահում, ասես իրոք ինչ-որ մեկին դիմավորելու համար էի այստեղ. անընդհատ գրպանիս ժամացույցին էի նայում, հիմա կամ հիշում եմ, որ սպասասրահը պատի ժամացույց ուներ, կամ ինձ թվում է, որ պետք է ունենար. քայլում էի մի պատից մյուսը, նայում երկաթգծի ուղղությամբ... Ժամանող գնացքի ազդանշան լսվեց: Բարձրախոսը տվեց գնացքին ճանապարհի դրած քաղաքի անունը, որ առաջին անգամ էի լսում, ուր մնաց ծանոթ մարդ ունենայի այնտեղ. այդ անծանոթը, մտածեցի, չի գալու: Թվաց՝ տնից փախել եմ հորս անկենդան դեմքը չտեսնելու և եկել կայարան՝ նրան ճանապարհելու համար այն ուղևորի նման, որն այս գնացքի ուղեկառքերից մեկում է և չի իջնելու այս կայարանում: Լսվեց մեկնումի ազդանշանը, և ինձ թվաց, որ միայն դեպի անհայտությունն ուղևորվող գնացքը կարող է այդպիսի տագնապ հնչեցնել:

Քիչ հետո հեռացող գնացքին հանդիպակաց ուղղությամբ կայարան ժամանեց մեկ ուրիշը: Վերադառնալ տուն չէի ուզում: Մնալ կայարանում՝ անիմաստ էր: Որոշեցի գնացք նստել: Ոտքերիս փոխարեն այն կտանի իմ հոգևած մարմինը, մտածեցի՝ ընթացքը գոնե տեսանելիության է բերում ժամանակի հոսքը: Գնացքն ինձ պետք էր բացվող օրվան ընդառաջ գնալու համար: Զգիտեի՝ ուր է մեկնում այն. իմ կայարանը տարածության մեջ չէր:

Գնացքն արագություն էր հավաքում: Արագության սաստկանալու հետ համակվեցի տարօրինակ ցանկությամբ, որ նա անվերջ սլանա, նոր քաղաքներ մտնի, կանգ չառնի այնտեղ, անցնի նրանց միջով, և ես զգամ, որ այդ քաղաքներում, որոնցում երբևէ չեմ եղել, իմ կյանքի մի հատված, այնուամենայնիվ, ապրել եմ: Ցանկությամբ, որ բոլոր կայարաններում բոլոր ուղևորներն իջնեն, իջնողներին հասցրած լինեմ ճանաչել:

Գնացքը մարդաշատ էր, բայց ուղևորները չէին խոսում, ասես յուրաքանչյուրն առանձին էր, և բոլորն իրենց հագիվ էին զսպում համընդհանուր աղմուկ բարձրացնելուց: Ուղևորներից շատերը քնել էին, ասես համրացել էին երազներում: Լռությունն ինձ պայմանականություն թվաց, տարօրինակ զգացողություն ունեցա, որ գնացքը վթարի է ենթարկվելու: Ինչ-որ մեկը հանկարծակի արթնացավ քնից, աչքերը բացեց,

շփոթահար նայեց շուրջը: Մտածեցի՝ կանխագուշակող երազն է արթնացրել: Որոշեցի, որ ժամանակը նրա երազում հակառակ ուղղությամբ է ընթացել՝ կատարվելիքից դեպի ներկան, քանզի միայն ներկան գիտակցելու պահին է հնարավոր արթնությունը: Գնացքը սլանում էր, ներկան գնում էր որոշակիանալու:

Պատուհանից դուրս նայեցի, գնացքը կայանել էր: Լույսը բացվել էր: Արթնացել էի, թվաց՝ արթնացա երկու անգամ, իրար ետևից՝ երկրորդ անգամը՝ գիտակցելուց հետո, որ արթնացել եմ:

Եթե ուզում եք՝ արթնությունն անկեղծ հիացում պատճառի, անհրաժեշտ է, որ քունն իր գործը ձեզնից աննկատ տեսնի. մի նախապատրաստվեք քնելու:

Ասես գոյություն չունեցած տեղից հայացքիս առջև կայարան՝ նրա թիկունքում՝ շենքեր էին հառնել: Հասկացա, որ չեմ նկատել՝ ինչպես եմ քնել, բայց անհավատալի թվաց, որ աչքդ բացելուց հետո աշխարհի ձևը փոխված տեսնես: Հիշեցի, որ մշտապես արթնացել եմ շրջակայքս գտնելով այնպիսին, ինչպիսին աչքերս փակելուց առաջ էի տեսել: Թվաց՝ խզվեց աշխարհի ու իմ հիշողության կապը, հետո հասկացա, որ տարածությունն է առաջ անցել ժամանակից:

Ոչ ոք այլևս չկար ուղեկառնում: Դուրս եկա գնացքից, քայլերս ուղղեցի դեպի օտար, իմ հիշողության հետ կապը խզած քաղաքը: Երբ քաղաքն սկսեց ծանրաբեռնվել մանրամասներով, թվաց՝ ոչ թե քայլում, այլ մխրճվում էի նրա մեջ, ասես արածդ քայլին հասնելու համար անհրաժեշտություն կար մի քանիսն էլ անել: Մի պահ կանգ առա, նայեցի շուրջս. ասես գնացքն, այնուամենայնիվ, վթարի էր ենթարկվել, որ ես այդտեղ էի: Քաղաքի ճարտարապետական ոճն արտառոց էր այն աստիճան, որ հայացքիս կողմից դիմադրության էր հանդիպում: Մի ակնթարթ մերժեցի նման քաղաքի գոյության հնարավորությունը, հաջորդ պահին ինձ թվաց՝ ականատես եմ տարածության հետ կատարած դիպվածի: Շարժվեցի առաջ: Հայտնվեցի հրապարակում, որտեղ ամբոխը եռուզեռի մեջ էր. մարդիկ խառնված այս ու այն կողմ էին գնում, ասես նրանց ուղեղներում վայրկյանը մեկ զարթուցիչներ էին զնգում:

Հրապարակը դիմահայաց ութ նմանակ շենքերի շրջանակի մեջ էր: Նկատեցի, որ իմ տեսադաշտում ութ անգամ չեն կրկնվում միայն արևն ու

շենքերից մեկի ճակատային մասի մեծ ժամացույցը, որի սլաքներն անշարժ էին: Ինձ հանկարծակիի բերեց սլաքների լսելի տեղափոխությունը, թվաց՝ հորս հարության ժամը խփեց: Հետո հասկացա՝ ինչու եմ այդ քաղաքում, ինչու եմ ոտքերս ինձ ուղիղ հրապարակ բերել, և աչքս ինչու է անմիջապես ժամացույցին ընկել, երբ այն ցույց էր տալու հորս հուղարկավորության ժամը: Ես սպասում էի այդ ժամին. իմ ներսում անտես ժամացույց կար, որի գանգն անլսելի հնչել էր, և դրսում ինձ հաջողվել էր տեսնել այդ ժամացույցը: Ազատ շունչ քաշեցի. գնացքն ինձ իրոք վերջին կայարան էր հասցրել:

Վերջին կայարանում կանգնած՝ վերադարձի գնացքին էի սպասում: Երկաթուղու լուսակիրը կարմիր էր. կարմիր լուսակիրներն ինձ միշտ էլ անհանգստություն են պատճառել: Լսվեց մոտեցող գնացքի ազդանշանը, անհանգստությունս ակնթարթորեն փոխվեց տագնապի: Նայեցի գրպանիս ժամացույցին. այլևս կասկած չէր մնում, որ մեկ օրով հայտնված մարդիկ հորս մարմինն արդեն հողին են հանձնել: Բարձրացա գնացք, նստեսի պատուհանի մոտ: Վերջին անգամ հայացքս ընկավ ժամացույցի պատկերով իմ հիշողություն մտած քաղաքին, նրա կայարանին, որ հանկարծակի դատարկվեց, կայարանի հերթապահ ոստիկանին, որին ասես մենակ թողեցինք այդ քաղաքում: Մի պահ նա որսաց հայացքս, աչքով արեց, ասես ի նշան այն բանի, որ իմ գնացք նստելն իր փոքրիկ խորամանկության շնորհիվ
Եր:
Գնացքը ցնցվեց, շարժվեց տեղից:

Ժամանակն ընթացք էր վերցնում, հեռանում էր այդ քաղաքից: Փորձեցի հաշվել վերադարձի ժամանակը՝ ուղևորվելուց առաջ ամբողջ հեռավորությունը հաղթահարել մեկ ակնթարթում՝ գնացքին թողնելով միայն տարածության հաղթահարումը: Չգիտեի՝ որքան ժամանակում է գնացքը մեր քաղաքից ինձ հասցրել վերջին կայարան: Հիշեցի, որ մեր քաղաքի երկաթուղու կայարանից դուրս գալուց առաջ աչքս անընդհատ ժամացույցին էի գցում, զգացի, որ կորցնում եմ զգոնությունս՝ չեմ հիշում՝ ժամը քանիսն էր:

Գնացքն արագություն էր հավաքում: Ինձ հետ էր տանում իմ հիշողության մեջ քարացած քաղաքը, և ես տագնապում էի, որ անցյալը մնում է շոշափելի: Պատուհանից պատկերներ էին երևում, որոնք ապակիների պես իմ հիշողությունը չի կարողացել որսալ. աշխարհի ձևը դառնում էր անորսալի: Պարզ էր, որ աշխարհն այնքան ժամանակ կփոխի իր ձևը, մինչև որոշակիություն ստանա մեր քաղաքի տեսքով: Ձևերն այնտեղ անփոփոխ

են, այդ իսկ պատճառով՝ հեշտ մտապահվող, մինչ մտապահելու կարողությունը հետ է մնում ժամանակի ընթացքից:

Գնացքը ճանապարհն էր կարճում: Անհանգիստ էի, քիչ հետո անհանգստությունը որոշակիացավ որպես հիշողություն հորս մասին, ասես հիշողությունը ձգողականություն ուներ, և գնացքն այդ ուղորտ էր մտել: Արդեն դժվարանում էի հիշել հորս դեմքը. տեսողությունս հեռանում էր այդ դեմքից: Լռությունը, որում հայրս էր ընկղմված, առանց իրեն էլ նույնն էր մնալու. լռությունից պակասելու էր մեկը: Մտածեցի, որ հյուրասենյակի պատից կախված կլինի հորս դիմանկարը, նրա դեմքը կվերադառնա լռությանը, հայացքս՝ իր սովորությանը:

Հայրս վազում էր գնացքի կողքից: Շնչասպառ էր լինում: Գլուխս դուրս հանեցի պատուհանից, հարցրեցի՝ ինչու է վազում: Կռահեցի, որ ուզում է ասել՝ գնացք նստած չկա. ուզում է նստել: Ասացի, որ գնացքը կանգնած է: Շարունակում էր վազել: Հարցրեցի՝ ինչու է վազում: Կռահեցի, որ ուզում է պատասխանել՝ հասնել է ուզում: Բերեցի վերջին փաստարկը՝ գնացքը խաղալիք է: Կանգնեց, այտերին արցունքի կաթիլներ տեսա: Կայարանում անշարժ կանգնած էր փոքրիկ, խաղալիք մի գնացք:

Կայարանում խմբված մարդիկ դիմավորում էին գնացքից իջնող ծանոթ-մտերիմներին, դիմավորում էին հանդարտ զգացմունքներով և լուռ ուղեկցում:

Ինչ-որ մեկն իմ հետևից բացականչեց անունս: Շունչս կտրվեց: Կնոջ ձայն էր: Թինայի ձայնը չէր կարծես: Չգացի, որ սարսափելի կլինի, եթե Թինան թիկունքից դիմավորի ինձ: Ձայնը մի անգամ էլ տվեց անունս. անծանոթ էր: Անհնար է, անհնար է, որ ինչ-որ մեկն ինձ տարբերի միայն իմ գտնվելու տեղով: Շրջվեցի, դանդաղեցրի քայլերս, փոփոխություն մտցրի, որ չճանաչվեմ: Չգացի, որ տարածությունը շախմատի տախտակի նման ծուղակ է, որտեղ ֆիգուրները երբեմն իրենց գտնվելու տեղով են ճանաչվում: Չգացի, որ սեփական անունդ խայծ է, որ ուրիշներն արտաբերում են քեզ որսալու համար: Անունդ տալով՝ անծանոթ ձայնը քեզ բացահայտելու առաջին քայլն է անում: Քայլ առ քայլ ես հաղթահարեցի այդ ձայնի ձգողականությունը:

Դուրս եկա կայարանից: Երկինքը մռայլ էր՝ անձրևում էր: Հեղձուկ օդը ծանրացնում էր շնչառությունս: Գոլ անձրևաջուրը տհաճություն էր

պատճառում: Հիշեցի, որ օգոստոս ամիսն է: Տուն տանող ճանապարհին՝ կամրջի վրա, կանգնեցի, նայեցի ներքև, զգացի, որ անդունդը ձգում է, և որ բազրիքներից հեռու պետք է քայլել՝ ձգողականության տակ չընկնելու համար: Ինձ զարմացրեց իմ հնարավորությունը, որ կարող եմ նետվել կամրջից, անհավատալի թվաց, որ մահը քմահաճույքի արդյունք կարող է լինել, և գիտակցեցի, որ ես ու մահը երբեք իրար այդքան մոտ չենք եղել՝ կամրջի բազրիքով բաժանված: Ձեռքս պարզեցի բազրիքից այն կողմ, մարմնիս մի մասով հայտնվեցի մահվան ոլորտում, և իմ բացված ափի վրա ուրիշ անձրև էր մաղում:

Տուն վերադառնալու որոշումս ուշացրեցի. արդեն ճանապարհին էի, երբ կայացրի այն: Անշարժ կանգնել դռան առջև, չէի թակում: Ուզում էի որսալ այն պահը, երբ Թինան դուռն իմիջիայլոց կբացեր՝ ինչ-որ գործ կիսատ թողնելով: Սարսափելի կլիներ, որ թակոցիս ժամանակ անգործ նստած լիներ: Վճռել էր պետք և ամենակարևորը՝ վճռից հետո չուշացնել թակոցը: Վճիռը, թակոցը և դռան բացվելը նույն պահին եղան: Շեմքին կանգնած էր Թինան: Ինձ թվաց՝ սկզբում դուռն է բացվել, հետո եմ ես թակել: Թինան ինձ էր նայում բաց կապույտ աչքերով, որոնց հետև ինքն ասես բացակա էր, ասես ոչ թե դուրս, այլ ներս էին նայում այդ աչքերը, ասես բացված էին տիեզերքի բացակայության վրա: Նայում էին, չէի զգում, որ ինձ նայող կա, ասես տեսողության կենտրոն չունեին. այդ աչքերը, որ ինձ նայում ու չէին նայում, ինձ դարձնում էին բացակա, և ես իմ առջև հայելու կարիք էի զգում:

Թինան մի կողմ քաշվեց՝ ինձ թողնելով բնակարանի հետ դեմ-դիմաց: Ներս մտա: Թվաց՝ բնակարանն ընդարձակվել է: Հյուրասենյակի բազմոցից վերև հորս լուսանկարն էր շրջանակի մեջ՝ սև ժապավենն անկյունում: Դիմացի պատին՝ լուսանկարի ուղղությամբ, ժամացույցն էր, որ համաչափ թկթկոցով սենյակի դատարկության ու լռության մեջ ժամանակ էր չափում: Հայրս լուսանկարից նայում էր ժամացույցին, իսկ դա նշանակում էր, որ այն չափում է նաև չգոյության ժամանակը: Նստեցինք դեմառդեմ, ես բազմոցին, Թինան՝ ճոճաթոռին, նրա գլխավերևում՝ ժամացույցը, իմ գլխավերևում՝ հորս լուսանկարը: Թվաց՝ հայրս մեր բնակարանում է անհետացել. մոտակայքում անեության վրա բացվող դռներ կային, որոնք մենք չէինք տեսնում: Թինան լուռ էր, ինձ թվաց՝ նրա լռությունը կարճվում է: Նայեցի նրան, առաջին անգամ նկատելու պես հիշեցի, որ հղի է: Մահացած ամուսնուց զավակ էր ունենալու: Մարմինս սարսռաց, երբ պատկերացրեցի, որ մանկան կերպարանքում հորս դեմքի այլափոխությունն եմ տեսնելու: Թինան ոտքի կանգնեց, հեռացավ՝ գուցե ինչ-որ ձևով իր զավակին իմ

հայացքից պաշտպանելու համար: Մտածեցի, որ փոքրիկը հայր չի ունենալու, որ հայրս նրանը չի լինելու, քանզի հորս մասին նա ոչ մի հիշողություն չի ունենալու. նրա հայրը կունենա միայն անուն: Տարիներ հետո, երբ մանուկը հասակ առնի, հայր ու զավակ կհանդիպեն ուրիշների հիշողություններում՝ գուցե հնարավոր միակ հարթության վրա, չեն ճանաչի իրար, չեն կարողանա ծանոթանալ, կմնան անհաղորդ:

Օրը մթնում էր սենյակի դատարկության մեջ: Թիևան անհետացել էր մեր բնակարանի մնացած երեք սենյակներից ինչ-որ մեկում՝ առանց ներկայության որևէ նշան թողնելու մասին հոգալու: Ես դեռ նստած էի հյուրասենյակի բազմոցին և զգում էի, որ այդպես նստած ել կարող եմ մնալ, եթե սենյակներից որևէ մեկում լույս չվառվի: Ուզեցի ոտքի կանգնել, հիշեցի իմ գլխավերևում կախված հորս լուսանկարի մասին, զգացի, որ իմ շարժումից լուսանկարը պատից ցած կարող է ընկնել: Չգուշությամբ բարձրացա բազմոցից, ոտքի կանգնեցի, քայլերս ուղղեցի դեպի բաղնիք: Մթության մեջ հայելու միջով կողքանց բախվեցի իմ անհայտ ներկայությանը: Չգացի, որ կորցնում եմ զգոնությունս՝ մոռացել եմ միջանցքու հայելու առկայության մասին: Այդ օրն առաջին անգամ իմ կյանքում ես անզգուշաբար անտեսեցի հայելին՝ կողքով անցա՝ առանց կանգ առնելու նրա առջև:

Անականկալի եք գալիս հայելիներից... Երկյուղում եք, քանզի կա նաև առերեսում ինքդ քեզ հոտ առանց հայելիների միջնորդության: Փորձեք հայելու մեջ շփոթեցնել ինքներդ ձեզ, սկզբում չի ստացվի, դուք կճանաչեք ձեր բոլոր շարժումները: Սակայն վարժվեք: Եթե անականկալ շարժումն ստացվեց, նշան է, որ հայելին ձեզ համար կորցնում է իր զորությունը: Դրանից հետո աշխատեք հայելու դիմաց կտրուկ շարժումներ չանել. յուրաքանչյուր կտրուկ շարժում կարող է անհետացնել ձեր արտապատկերը... Առերեսումը դրանից հետո է:

Հետ եկա, կանգնեցի հայելու առջև, ինքս ինձ զննեցի նրա միջոցով, փորձեցի հաշտվել իմ անհայտ ներկայության հետ: Հայելու մեջ իմ թիկունքում հայտնվեց Թիևան: Ճշալու համար բերանս բացվեց, սակայն ճչացի հայելու ներսում, ճիչս հայելուց դուրս չեկավ, ես և նա հայելու դիմաց չլսեցինք այն: Թիևան մոտեցավ ինձ, գլուխս հակեց իր կրծքին: Դեմքս զգաց՝ ինչպես գիշերազգեստի բարակ կտորը շոշափեց նրա կրծքի մերկությունը: Ձեռքերը շոյեցին գլուխս, հետո գտան իմ ձեռքերը և ինձ ուղեկցեցին դեպի անկողին: Պառկեցի: Թիևան նայում էր ինձ, ուզում էի՝ նետվեր ինձ վրա: Գիտակցեցի,

որ ամբողջ բնակարանում մենակ եմք, և դա ինձ թույլ տվեց ցանկանալ նրան, գիտակցեցի, որ կրծկալ չի հագել, անհավատալի թվաց, որ կնոջ կուրծքն այդքան մատչելի լինի: Թիևան հեռացավ իր ննջասենյակ ոտքի թաթերի վրա՝ հորս բացակայության կողքին քնելու...

Անկողնու փափկությունը հաղթահարում էր ինձ: Աչքերս փակվում էին, զգացի, որ կլանվում եմ, կորցնում եմ զգոնությունս՝ չեմ հասցնում սնեռվել այն մտքի վրա, որ վաղն արթնանալու եմ ... Կամրջից ներքև անդունդ էր: Կամուրջը փայտից էր, ճացի, իմ ճիչից այն շարժվեց, ու ես ընկա: Անկման ժամանակ լսեցի ճիչիս արձագանքը, զգացի, որ արձագանքն իմ ձայնի մահն է: Տնցվեցի, արթնացա, թվաց՝ անկումն է ինձ անկողին նետել: Թիևան իմ ննջասենյակի կահույքի փոշին էր սրբում: Ասաց, որ քնած ժամանակ իր անունն եմ բարձր ձայնել: Հիշեցի, որ երազում ճացել եմ, կռահեցի, որ նույն պահին Թիևայի անունն է դուրս պրծել իմ բերանից: Հասկացա, որ այդ ճիչը Թիևայի շրջված անունն է:

Երկու վախ կապրեք՝ մեկն արթնության մեջ՝ հայելու դիմաց, մյուսը՝ երազում, վախին պատասխանեք լսելի ճիչով: Մի թողեք, որ վախը ժամանակ շահի: Եթե հայելուց դուրս ուշացրեցիք ճալ, բայց հայելուց ներս ճացիք, ձեր ճիչը չի լսվի: Ճացեք նաև երազում, քանզի երազի ճիչի հաճախականությունը համապատասխանում է հայելուց ներս ճիչի հաճախականությանը, առաջանում է ռեզոնանս, և ճիչը դառնում է լսելի:

Այդ օրն այլևս ես և Թիևան ոչ մի բառ չփոխանակեցինք. մեր միջև հորս լռությունն էր: Բնակարանում անցուդարձ էի անում, ասես, հորս բացակայության միջով: Սպասում էի, որ Թիևան կնախատի հորս մահվան օրով տնից փախչելու համար: Չնախատեց: Հասկացա, որ վերադարձիս ժամանակ է հիշել միայն իմ բացակայությունը, զգացի, որ իմ գոյությունը վրիպում է նրա հայացքից, և դա նրան հնարավորություն չի տալիս նախատելու իրավունք վերապահել իրեն:

Գիշերը քնել չէի կարողանում: Դուրս եկա իմ անկողնուց, երբ այլևս հետ չէի կարող գնալ, ասես արթնացա Թիևայի ննջասենյակում: Երիտասարդ կինը

քնել էր երկտեղանոց մահճակալի վրա: Հորս բաժին անկողինը հարդարված էր, թվաց՝ ոչ ոք այնտեղ երբեք չի պառկել, կարծես թե հասկացա, որ մահը մարդկանց վերադարձի անընդհատ ուշանալն է: Ճակեցի Թինայի մահճակալի դիմաց, գուցե այդ պահին իմ ներկայությունն ակնարկվեց նրա երագում: Թինան բացեց աչքերը, տարօրինակ հայացքով նայեց դեմքիս, և ես զգացի, որ և՛ երագն է շարունակում տեսնել, և՛ ինձ է նայում: Թինան լռում էր: Հայացքը խաղաղ էր ու անվրդով, ասես ենթադրված քայլ էի արել: Հիշեցի նախորդ երկու առերես հանդիպումները. արդեն երրորդ անգամն էր՝ ես և Թինան հանդիպում էինք մեր բնակարանում, նկատվում միմյանց կողմից, զգացի, որ մեր մենությունն իրար դեմ է ուղղված: Երկուսս էլ, պարզ էր, խուսափում էինք դիմացինի անձանոթ ելությունը բացահայտելու առաջին քայլից: Ես գնացի առաջին քայլին, գիշերով՝ որպես երագի ընձեռած հնարավորություն, և սպասում էի հաջորդ քայլին: Թինան նստեց անկողնում, վերմակը բարձրացրեց մարմնից, ոտքերն իջեցրեց հատակին, հանեց գիշերազգեստն ու մերկ կանգնեց իմ առջև: Հայացքիս առջև կանգնած էր մերկ կինը՝ նեղ կոնքերով, լայն ուսերով, մկանոտ ու մազոտ ոտքերով, ուռած ու պրկված որովայնով, արտահայտված, ցցուն պտուկներով, նուրբ ու համաչափ դիմագծերով: Կիրքս վայրկենապես մարեց. հայացքս դեմ էր առել Թինայի մարմնի փակուղուն, ուզեցի հեռանալ, զգացի, որ դեմ-դիմաց դիրքը թույլ չի տալիս այդ: Թինան շրջվեց դեմքով դեպի հայելին, մազերի հյուսքն արձակեց, արձակված մազերը հայելու մեջ ինձնից թաքցրեցին նրա դեմքը, և ես ոտնաթաթերիս վրա հեռացա սենյակից:

Եթե որևէ մեկը մեջքով դեպի ձեզ և դեմքով կանգնած է դեպի հայելին, մի հեռացեք: Փորձեք նկատել նրա դեմքը հայելու մեջ, ապա սպասեք մինչև շրջվի, որպեսզի կարողանաք արտապատկերը համադրել դեմքի հետ: Եթե չհամադրեք, այդուհետ մեջքով տվյալ անձին հանդիպելը նշան կլինի այն բանի, որ ձեր հայացքը կհանդիպի նրա դեմքի անդրադարձին առանց հայելու միջնորդության: Դուք կտեսնեք անդրադարձը, բայց նրա դիմաց դեմք չի լինի:

Հաջորդ օրվանից հայրս իր բացակայությունն սկսեց հայելիներում մատնել: Հայելու առջև սանրվում էի, հասցրեցի նկատել, որ նա գաղտագողի վազքով անցավ իմ թիկունքից: Մերկ էր: Հագիվ լսելի, անկապակից մի քանի բառ բաց թողեց՝ ասես մահից խելքը թոցրել էր:

Հայելու միջոցով ենք գուշակում, որ մահացածների հոգիները քառասուն օր չեն լքում բնակարանը: Պարզ հայելիներում

հոգիները երբեք չեն երևա, նրանց լավ են որսում փայլատ հայելիները:

Մի քանի օր հետո հյուրասենյակում օրորոց էր դրված՝ Թինայի զավակի համար էր, որի ծնվելուն մատների վրա հաշված օրեր էին մնում: Սկզբում զգում էի, որ հյուրասենյակը կարծես ավելի է ընդարձակվել, հետո նկատեցի, որ հորս ճոճաթոռն է պակաս՝ Թինան պատշգամբ էր տարել մի իր, որ մահճակալի հետ միասին հորս չգոյության սահմանն էր ընդգծում: Երբ Թինան հիվանդանոց գնաց ծննդաբերելու, նրա զավակն արդեն անուն ուներ, որ խուսափում եմ արտաբերել մանկան հավերժական հանգիստը չխռովելու համար: Հիվանդանոցից վերադարձավ մենակ, հյուծված ու գունատ. զավակը չէր ծնվել: Հիշեցի անունը, հետո հասկացա, որ հենց այդ մեկ անգամ հիշելը դաջեց այն իմ հիշողության մեջ, և հետագայում, ինչպես խաչի պատկերից, ինձ չհաջողվեց ազատվել նաև այդ անունից, որ բորբոքեց անգամ իմ երևակայությունը, հիշողությանս մեջ չենթարկվեց ոչ մի ընդհանրացման, մնաց եզակի, որքանով որ ոչ ոք չէր կրել այն: Թինան օրորոցը երեք օր թողեց հյուրասենյակում, ինչքան և կարծեմ պահում են լույս աշխարհի չեկածների օրորոցները: Պատահաբար ինչքան դիպչում էի նրան, ցնցվում էի՝ թվում էր՝ Թինայի զավակի չգոյությունն է օրորում այն: Երրորդ օրը լրանալուն պես Թինան օրորոցը հանեց հյուրասենյակից, քարշ տվեց պատշգամբ, որտեղ հորս ճոճաթոռն էր, օրորոցի մեջ տեղադրեց նաև այն արկղը, որի վրա սառել էր մահացած հորս հայացքը:

Փողոցի ամայության մեջ անձրևում էր: Թինան, դեմքով դեպի պատուհանը, անձրևոտ ապակու միջով նայում էր դուրս: Անձրևն առավոտից էր գալիս. արթնացել, Թինային պատուհանի մոտ կանգնած էի գտել: Հյուրասենյակ մտնելու ժամանակ չշրջվեց, չնայեց իմ կողմը, և այդպես էլ այդ օրը նրան տեսա միայն թիկունքից: Մոտեցա Թինային, մի ակնթարթ պատուհանից դուրս նայեցի, չհասցրեցի նկատել նրա դեմքը, փողոցի ամայությունը թաղման թափոր էր գրավելու գալիս: Առջևից մեռյալի լուսանկարն էին տանում. մոտավոր որոշեցի մահվան տարիքը, հետո դիակի դեմքը լուսանկարի հետ համադրել ուզեցի: Դաճաղի խուփը փակ էր, և ինձ թվաց, դաճաղը փակել են դատարկ, նրա մեջ մտածեցի՝ ոչ ոք չկա, ինչպես և Թինայի զավակի օրորոցում: Նվազախմբի երաժշտությունը չէր լսվում. կամ անձրևն էր խլացնում այն, կամ իմ հիշողությունն է համրացրել նվազախմբին: Ծենքի մեր հարկից չէին երևում նաև սև հովանոցների տակ պատասպարված հուղարկավորների դեմքերը: Ինչ-որ մեկն իր հովանոցը հետ թեքեց, նրա տակ թաքնված կինը հայացքը բարձրացրեց և անմիջապես գցեց մեր

պատուհանին: Տազնապով ճանաչեցի Թինայի դեմքը, զգացի, որ ինձ է փորձում հիշել... Լսվեց վարագույրի շարժումը. Թինան իմ կողքին պետք է լիներ: Աննկատ հեռացավ:

Երագիս մեջ այդ ամենը փոքր-ինչ այլ կերպ կատարվեց, ինչպես և սովորաբար հիշողությունը երազներում արթնանում է այլ մանրամասներով. վերջին հարկի փոխարեն բնակարանն առաջին հարկում էր, դուռը բացվում էր փողոցի վրա, փական չունեի և կրկի վրա բաց էր: Թիկունքից մոտեցա դեմքով դեպի պատուհանը կանգնած Թինային, նրա ուսի վրայով նայեցի դուրս. երկինքը մռայլ էր, անձրևը կտրվել էր, փողոցում՝ ջրափոսից, Թինայի դեմքը ժպտաց ինձ: Ճչացի, ճիչս համր էր:

Երագի ճիչը լսելի է, եթե խոսելու ապարատն արտաբերում է սարսափի էությունն արտահայտող բառը. ցանկացած ճիչ կարելի է վերծանել որպես իմաստ արտահայտող հնչյունախումբ:

Հաջորդ օրը Թինան բացակայեց տնից, և դա, որքան հիշում եմ, նրա տևական բացակայության, իսկ իմ՝ մեր բնակարանում մենակ մնալու առաջին դեպքն էր: Որտե՞ղ կարող էր լինել, ու՞մ էր ճանաչում այս քաղաքում, ո՞ր քաղաքից էր եկել... Լուսանկարների ալբոմը... Որոշեցի Թինայի լուսանկարների ալբոմը հայտնաբերել, որի գոյությունը սկզբում ենթադրել էի: Մտա նրա ննջասենյակ: Կռահեցի, որ խուսափելու եմ զարդասեղանի փեղկավոր հայելուց, իմ փնտրտուքը հայելու արտացոլման տարածքից դուրս պետք է լինի, զարթուցիչի նման զգոն եմ լինելու: Թինան ամեն վայրկյան կարող էր հայտնվել. հաջորդ վայրկյանները գուցե չբավականացնեին նրա սենյակից հեռանալուն: Եվ ես գիտեի, գիտեի, որ նա լռություն պահելով ինձ կստիպի պատասխանել “ինչ եմ անում իր սենյակում” հարցին:

Եթե երկյուղում եք ձեր զրուցակցից, շրջվեք դեպի հայելին, մեջքով արեք նրան, խոսեք հայելու միջոցով. վախը կանձանա, և նույնիսկ որոշակի գերազանցություն ձեռք կբերեք ձեր զրուցակցի հանդեպ:

Ձեռքս տարա հագուստի պահարանի բռնակին, հանկարծ ու, մտածեցի, Թինան թաքնվել է այնտեղ, իսկ դուռն արդեն բացել էի: Հագուստեղենի մեծ մասը ճերմակ էր: Սեղանին փոքրիկ շրջանաձև հայելի էր դրված, որի մեջ ճշգրտորեն արտացոլվում էր պատի ժամացույցը: Հայելու կողքին լուսամփոփ կար, որ վառվել է մեկ անգամ միայն՝ իմ երազներից մեկում: Հագուստի պահարանի ներքնամասում դարակ հայտնաբերեցի, նրա մեջ գտա սև զարդատուփ. ամուսնական ոսկե մի մատանի օղակում էր

զարդատուփի դատարկությունը: Իմ հիշողությունը լրացրել է սև զարդատուփի պատկերը. նրա վրա խաչ կա: Սենյակի թերևս ամենագաղտնի տեղում՝ դարակի խորքում, լուսանկարների ալբոմ գտա: Թերթեցի, լուսանկարները սոսնձից դեղնել էին. անցյալը լուսանկարներում, մտածեցի, դեղին գույն ունի: Անծանոթ դեմքեր էին. անունների իմ իմացությունն անգոր էր նրանց անունները որոշելու համար, անգոր էր նաև դիմագծերի միջոցով տարիք գուշակելու իմ կարողությունը, թեև ճանաչում էի լուսանկարներում մահացածների դեմքերին բնորոշ նշանները, որոնց միջոցով հևարավոր է նրանց տարբերել ողջերից: Թինային, սակայն, չէի գտնում: Կանանց լուսանկարներում նրա դեմքի այլափոխությունը որոնեցի, Թինան չճանաչվեց ոչ մի դիմանկարում: Հորս միջոցով փորձեցի գտնել, ալբոմում հայրս լուսանկար չուներ: Մնում էր հավանական ենթադրությունը. Թինան լուսանկարիչ է: Ալբոմը փակեցի, տեղավորեցի դարակի խորքում: Ննջասենյակից դուրս գալիս թևքով անզգուշորեն դիպա սեղանի հայելուն, որի մեջ ճշգրտորեն արտացոլվում էր պատի ժամացույցը: Հայելին ընկավ հատակին, փշրվեց: Ես կորցրեցի զգոնությունս. գիտակցությանս թույլ էի տվել հայելին ամրագրել որպես ժամացույց:

Կոտրված հայելիները դժբախտություն են գուշակում: Հայելու այն կտորը, որի մեջ փշրվելու պահին կամ փշրվելուց հետո երևացել է ձեր աչքը, քնած ժամանակ պահեք բարձի տակ՝ որպես արթուն աչք:

Այդ օրվա հիշողությունը երազում արթնացավ տարօրինակ մանրամասներով: Ունաթաթերիս վրա Թինայի ննջասենյակ մտա: Մոտեցա զարդասեղանի հայելուն, որ դիմացի պատն անհամեմատ մոտ էր ցույց տալիս: Նկատեցի նաև սեղանի շրջանաձև փոքրիկ հայելին, որի մեջ արտացոլված էր դատարկ պատը. այդ պատի վրա ժամացույց պետք է լիներ: Իմ հետևում ճռճաց պահարանի դուռը, չշրջվեցի, բայց ինձ հաջողվեց տեսնել, թե ինչպես պահարանից դուրս եկած Թինան թիկունքից ինձ էր մոտենում: Նկատեցի, որ աչքերն արագ-արագ է թարթում, իր և վարագույրի միջև տարածությունը չանցած՝ նույնիսկ ինձ չմոտեցած, հայտնվեց վարագույրի հետևում:

Արթնացա խավարի մեջ, սպասեցի այնքան, մինչև ննջասենյակիս կահ-կարասու ուրվագիծը գատվեց խավարից: Ծարավ էի: Խոհանոցում օձանելիքի անծանոթ բուրմունք առա, բայց հանգիստ պառկեցի քունս շարունակելու: Եվս մեկ անգամ չկարողացա պահել զգոնությունս. մոռանում էի, որ Թինան ամբողջ օրը բացակայել է տնից, գիշերով արթնանում, բայց ժամացույցին չէի նայում:

Առավոտյան հյուրասենյակում թանձր ծուխ էր կանգնած, որ տեսանելի էր դարձրել օդը: Մոխրամանը ծածկված էր ծխախոտի քնթուկներով: Թիևան ծխելու սովորություն չուներ: Օծանելիքի բուրմունքը ... Օծանելիք ևս չէր օգտագործում: Իմ ուղեղում զարթուցիչի պես զնգաց հարցը. ո՞վ է եղել մեր բնակարանում գիշերը: Առավոտյան ինձնից բացի ոչ ոք չկար այնտեղ:

Ձեռքս առա հորս կիսատ թողած գիրքը: Մտածեցի՝ ավարտել է պետք: Շարունակեցի ընթերցել Էջանիշի հուշած գլխից: Կարդացի:

Հոգնած ոտքերը կայարան են հասցնում նրան: Տեսնում է մարդկանց, որոնց չի ճանաչում, բարձրախոսը հեռավոր ու օտար քաղաքների անուններ է տալիս, որոնցում ինքը չի եղել, լսվում է չվացուցակը հաղորդողի ձայնը, իսկ դեմքը մնում է անհայտ. կայարանը նրա համար հաղորդակցման դժվարություն է փորձում ստեղծել: Հեռավոր առաստաղով սպասասրահի մեջ ևս է, նրա շուրջ՝ ամբոխը՝ երկու մասի բաժանված, ինքն իր դեմ է ուղղվում, նրան թվում է, որ մարդիկ անտեսանելի կապված են իր նյարդերից, գնացքի ամեն ազդանշանի հետ տազնապում է, լսողությունը բազմապատկում է մարդկային ժխորը...

Տողը տողի հետևից գիրքը ցնցում էր ինձ, անորոշ մի տազնապ սկսեց թարտալ իմ ներսում՝ ասես հայելու մեջ տեսնում էի իմ անցյալը, որ ներկա ժամանակով էր ազդարարվում, և որում երրորդ դեմքով օտարական էի երևում. ասես կայարանի խառնաշփոթի մեջ անցյալն ընթացք էր ստացել...

Երեկոյան Թիևան դեռ չէր վերադարձել: Քնեցի հյուրասենյակում՝ ընթերցանության վրա, որի համար մինչև հիմա էլ չեմ կարողանում ներել ինձ: Գիշերն արթնացա ծարավից, գնացի խոհանոց ջուր խմելու: Ննջասենյակ վերադառնալիս միջանցքի հատակին Թիևայի սենյակից կարմիր լույս էր ընկել, որի մեջ նրա կոշիկները նկատեցի: Կարմիր լույսն ինձ հուշեց, որ այդ ամենն այդպես չի եղել, որ դա երագում արթնացած հիշողություն է:

Իրականությունը կրկնվի երագում, բայց երագում կարմիր լույս կտեսնեք. կարմիր լույսն զգուշացնում է, որ արթուն ժամանակ ինչ–որ բան վրիպել է ձեր հայացքից, նրա միջոցով երագում կհաջողվի նկատել այն, ինչ բաց է թողել ձեր արթուն հայացքը:

Ուրեմն՝ նախորդ օրվա գիշերը Թիևան է եղել բնակարանում:

Միջանցքի հայելու դիմաց սափրվում էի, հիշեցի, որ հորս մահվան քառասունքը վաղն է լրանալու. իմ մեջ հասունանում էր տազնապը: Հանկարծ ու հայրս նորից երևար հայելիներում. երկյուղում էի ոչ այնքան ուրվապատկերից, որքան մտքից, որ մեր հայացքները կարող են հանդիպել, և որ ամենից անցանկալին էր, հայրս կարող էր ճանաչել ինձ: Բնակարանից դուրս եկա:

Եթե հայելու մեջ տեսնեք մահացած մեկին, որ կճանաչի ձեզ, նշան է, որ անցյալն ընթացք է ստացել և գալիս է դեպի ներկան: Հայելու դիմաց պահեք մեկ ուրիշը, մեռյալը կտեսնի իրեն, կճանաչի իր մահը, հայելին կրկին կսպանի նրան, և անցյալը կդադարի հետապնդել ձեզ:

Երեկոյան վերադարձա տուն: Բնակարանը նույն՝ կարգի բերված վիճակում էր: Չկարողացա պարզել՝ թիկնան վերադարձել, նորից գնացել է, թե չի վերադարձել առհասարակ: Մտածեցի, որ մշտապես կարգի բերված բնակարանները գաղտնապահ են. նրանք նման են դատարկ տարածությունների, որտեղ անշարժություն է տիրում, իսկ ժամանակի գոյությունը աննշան մի փաստ է մատնում միայն՝ կահույքների փոշին:

Այդ գիշեր ես տեսա իմ կյանքի ամենահստակ պատկերներով երազը. մեր շենքը մոտ էր երկաթգծին, թեք հարթության վրա էր, բնակարանն առաջին հարկում էր, դուռը փական չուներ, կրկնի վրա բաց էր, շենքի թեք դիրքի պատճառով անհնար էր ծածկել այն: Երկաթգծի վրա կարմիր լուսակիր էր վառվում, հեռվից մոտեցող գնացքի ազդանշան լսվեց: Անհանգստանում էի մեր բնակարանում, բայց ինձ տեսա գնացքի ուղեկառքերից մեկում... Արթնացա, գիշեր էր: Վառեցի բնակարանի բոլոր լույսերը: Ստուգեցի դրսի դուռը, ևս մեկ պտույտով փակեցի այն, ափիս մեջ շոշափեցի դռան բանալին, որ ապահովության զգացում տվեց մի պահ միայն. հաջորդ վայրկյանին հիշեցի դռան դիտանցքի ու զանգի մասին: Բանալին ափիս մեջ պահած՝ խոհանոց էի գնում, երբ միջանցքի հայելու մեջ թիկնայի հպանցիկ պատկերը երևաց:

Հայելու դեմ բացակայող, բայց նրա մեջ երևացող մարդու ուրվապատկերը նշան կարող է լինել, որ նա ձեր բնակարան մուտքի ազատ հնարավորություն ունի:

Արդեն խոհանոցում էի, երբ սարսափով հիշեցի, որ դռան բանալու կրկնօրինակը չկա: Ենթադրեցի, որ թիկնայի մոտ է: Մտածեցի, որ երկուսս էլ

հավասարապես տիրապետում ենք նույն բանալուն, բայց քանի դեռ թիկնան
անհայտ կորած է, իսկ ես բնակարանում եմ, նույն բանալին, անշուշտ,
առավելություն է նրա մոտ:
Մտածեցի՝ ինչ կա որ, կարելի է և թեյ խմել: